

СУЧАСНИЙ ОБРАЗ ВІЙСЬКОВОГО У СВІДОМОСТІ МОЛОДІ

THE MODERN IMAGE OF THE MILITARY IN THE MINDS OF YOUNG PEOPLE

У статті розглядаються психологічні особливості формування образу військовослужбовця у свідомості сучасної молоді, зокрема курсантів. Наголошується на зростанні значущості цього феномена в умовах війни, коли військовий постає не лише як професіонал, а і як символ захисника держави, героїзму та патріотизму. Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого розуміння того, як молоде покоління сприймає військових та які характеристики вважає ключовими для цього образу. Показано, що образ військовослужбовця формується під впливом низки чинників: індивідуального досвіду, медіа, соціальних мереж, суспільно-політичного контексту, а також безпосередньої взаємодії з військовими.

У роботі здійснено теоретичний аналіз наукових джерел і представлено результати емпіричного дослідження. Методика включала спрямований асоціативний експеримент та факторний аналіз отриманих даних. Виявлено, що провідними характеристиками образу військового у свідомості молоді є цілеспрямованість, сміливість та стресостійкість, які тісно пов'язані з уявленнями про досягнення успіху. Водночас простежено взаємозумовленість та взаємовиключність окремих конструктів: наприклад, «цілеспрямованість» корелює зі «стресостійкістю», проте вступає у протиріччя з «відповідальністю» та «впевненістю». Поряд із цим простежуються й інші поєднання, наприклад взаємозв'язок між «кар'єрою» та «відважністю», а також між «успіхом» та «фізичною підготовкою».

Зроблено висновок, що виявлені суперечності у структурі уявлень курсантів відображають розрив між реально сприйнятими та ідеально бажаними характеристиками військовослужбовця. Це свідчить про існування ідеалізованого образу воїна-захисника, який виконує роль ціннісного орієнтира для молоді. Отримані результати мають практичне значення для розробки програм патріотичного виховання, психологічної підтримки та формування позитивного іміджу військовослужбовця у суспільній свідомості.

Ключові слова: свідомість, самосвідомість, образ військового, стереотипні уявлення, юнацький вік.

The article examines the psychological characteristics of the formation of the image of a military serviceman in the minds of modern youth, in particular cadets. The growing significance of this phenomenon in wartime conditions is emphasized, when the military appears not only as a professional, but also as a symbol of the defender of the state, heroism, and patriotism. The relevance of the study is determined by the need for a deeper understanding of how the younger generation perceives the military and what characteristics it considers key to this image. It is shown that the image of a military serviceman is formed under the influence of a number of factors: individual experience, media, social networks, socio-political context, as well as direct interaction with the military.

The work provides a theoretical analysis of scientific sources and presents the results of empirical research. The methodology included a targeted associative experiment and factor analysis of the data obtained. It was found that the leading characteristics of the image of a soldier in the minds of young people are purposefulness, courage, and stress resistance, which are closely related to the idea of achieving success. At the same time, the interdependence and mutual exclusivity of individual constructs was traced: for example, "purposefulness" correlates with "stress resistance," but contradicts "responsibility" and "confidence." Along with this, other combinations can be observed, such as the relationship between "career" and "courage," as well as between "success" and "physical fitness."

It was concluded that the contradictions identified in the structure of cadets' perceptions reflect the gap between the real and ideal characteristics of a military serviceman. This indicates the existence of an idealized image of a warrior-defender, which serves as a value reference point for young people. The results obtained are of practical importance for the development of programs of patriotic education, psychological support, and the formation of a positive image of military personnel in the public consciousness.

Key words: consciousness, self-awareness, image of the military, stereotypical perceptions, adolescence.

УДК 159.922.84
DOI <https://doi.org/10.32782/hbts.76.32>
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

Гречуха І.А.

доктор філософії у галузі психології,
доцент кафедри психології
Поліський національний університет

У сучасних умовах війни образ військового у суспільній свідомості набуває особливої ваги. Молодь як соціальна група, що формує майбутнє держави, активно переосмислює своє ставлення до військової служби, патріотизму, національної безпеки та оборони. У цьому контексті важливим стає дослідження того, яким саме постає військовий у свідомості молодого покоління: героєм, захисником, професіоналом, жертвою чи інструментом державної політики.

Актуальність дослідження полягає в необхідності глибшого розуміння того, як молодь сприймає військових у сучасному українському суспільстві, які смисли й асоціації пов'язані з цією постаттю та як ці уявлення впливають на ставлення до служби,

оборони держави та власної громадянської ідентичності. Формування образу військового відбувається під впливом багатьох чинників – особистого досвіду, засобів масової інформації, соціальних мереж, а також загального соціально-політичного контексту. Цей образ не є сталим – він змінюється залежно від історичного моменту, суспільних настроїв, інформаційної політики та власного досвіду молоді щодо війни, мобілізації чи втрати близьких. Аналіз цих уявлень сприятиме глибшому розумінню особливостей психологічної адаптації молоді до умов воєнного часу, а також дасть змогу ефективніше формувати стратегії патріотичного виховання, психологічної підтримки та громадянського самоствердження.

За час повномасштабної війни на території України ставлення до військових змінилося. Якщо дотепер здебільшого ставлення до них було негативним, а до служби в армії – скептичним, то нині кожен солдат, що стоїть на захисті держави, стає героєм. Вагомий вплив на образ військовослужбовця мають засоби масової інформації. Проте вони можуть стати фактором, що впливає як позитивно, так і навпаки. Як і будь-який інший, образ військового формується також під впливом системи факторів суб'єктивного та об'єктивного характеру: це система економічних відносин, духовні цінності та норми, актуальні натеper, просвітницький та виховний вплив, що більшою мірою здійснюється через медіа. З іншого боку, неабиякий вплив має безпосереднє спілкування військових між собою та з населенням.

Українські науковці зробили помітний внесок у дослідження проблеми психологічних особливостей образу військового, розглядаючи її з різних теоретичних і прикладних позицій. Зокрема, І. Воробйова [1] у своїх працях зосередила увагу на аналізі формування образу військовослужбовця у свідомості як самих військових, так і цивільних. Авторка розробила психологічну модель образу військового на основі уявлень, що виникали у період Євромайдану та АТО, визначивши чинники, які впливають на його позитивну або негативну інтерпретацію в суспільстві. О. Лозова та Г. Цвілій [3] у монографії «Образ воїна-захисника у вітчизняній психології» (2024) узагальнили наукові підходи до вивчення цього феномена, запропонували концептуальні засади дослідження образу воїна в сучасних умовах. Їхня праця має як теоретичне, так і практичне значення, оскільки визначає психологічні основи формування позитивного іміджу військового у свідомості громадян. Особливої уваги заслуговують напрацювання В. Осьодла [4], який системно досліджує проблеми військової психології, зокрема уявлення про суб'єкта військової діяльності та формування «Я-образу» воїна. Його роботи спрямовані на аналіз внутрішніх психологічних механізмів, що забезпечують професійну стійкість, готовність до бойових дій і ціннісно-мотиваційне наповнення образу військового. Таким чином, внесок українських психологів у дослідження образу військового полягає у поєднанні теоретичних концепцій та емпіричних досліджень, що дозволяє глибше зрозуміти як індивідуально-психологічний, так і соціальний виміри цього феномена.

Поняття «образ» розглядалося ще за часів античності. Філософи позначали термін як зовнішній вигляд, обриси предмета, копію реального світу. Згодом німецькі філософи визначили його як форму пізнання, відображення та освоєння дійсності. Це визначення актуальне дотепер, хоч кожен із науковців вбачає в ньому щось своє. Л. Газнюк [2] визначає «образ» як суб'єктивну духовно-психічну реальність, яка виникає у внутрішньому світі людини в процесі сприйняття нею будь-якої реаль-

ності під час контакту із зовнішнім світом – першочергово, хоч існують, природно, образи уяви, фантазії, галюцинацій, сновидінь й інше, що відображають якість суб'єктивної (внутрішньої) реальності. Кожне з існуючих визначень науковців має свої особливості, але загалом термін можна охарактеризувати як суб'єктивне сприйняття індивідом чи групою осіб конкретного предмета, враховуючи його якості.

Мета статті – теоретично обґрунтувати та емпірично дослідити психологічні особливості образу військового у свідомості юнаків.

Для виконання поставлених завдань був використаний теоретичний аналіз та узагальнення наукових літературних джерел. Для отримання емпіричних даних використаний спрямований асоціативний експеримент із подальшим застосуванням факторного аналізу результатів дослідження.

Дослідження образу військового у свідомості юнаків проводилося впродовж 2024 року у форматі онлайн. Загальна вибірка становила 45 осіб віком від 17 до 23 років – юнаків, що навчаються у військовому інституті.

Дослідження уявлень сучасної молоді образу військовослужбовця відбувалося у кілька етапів:

- на *першому етапі* відбувалася розробка спеціального бланку, де кожен респондент зазначав 10 якостей, які, на його думку, відповідають образу військовослужбовця. Згодом досліджуваним було запропоновано зазначити 10 якостей, що характеризують військовослужбовця, та дати особисте визначення кожній зазначеній якості;

- на *другому етапі* аналізувався перелік конструктів, які найбільш часто траплялися у заповнених бланках. Далі визначений перелік конструктів був оцінений кожним досліджуваним за шкалою від 1 до 10 балів відповідно до значущості якості для образу військового;

- на *третьому етапі* за отриманими результатами було складено матрицю з оцінками досліджуваних за рівнем значущості кожного конструкту. За отриманими даними здійснено факторний аналіз за допомогою комп'ютерної програми Statistica 6.0. та інтерпретацію даних, які були нами отримано.

У результаті факторного аналізу методом головних компонент виділилося 3 фактори, які пояснюють 72,4% дисперсії (рис. 1).

Основу першого фактору (26,7% дисперсії) становлять конструкти негативного полюсу «впевненість» (-0,79) та «відповідальність» (-0,69) та конструкти позитивного полюсу «цілеспрямованість» (0,85) та «стресостійкість» (0,68). Враховуючи семантику виокремлених конструктів, можна назвати цей фактор як «упевненість – цілеспрямованість».

На основі аналізу змістового наповнення виокремлених конструктів-якостей – їх можна віднести до індивідуальних («цілеспрямованість», «впевненість», «відповідальність», «стресостійкість»). Віднесення конструктів-асоціацій до зазначених категорій відбулося на основі їхнього семан-

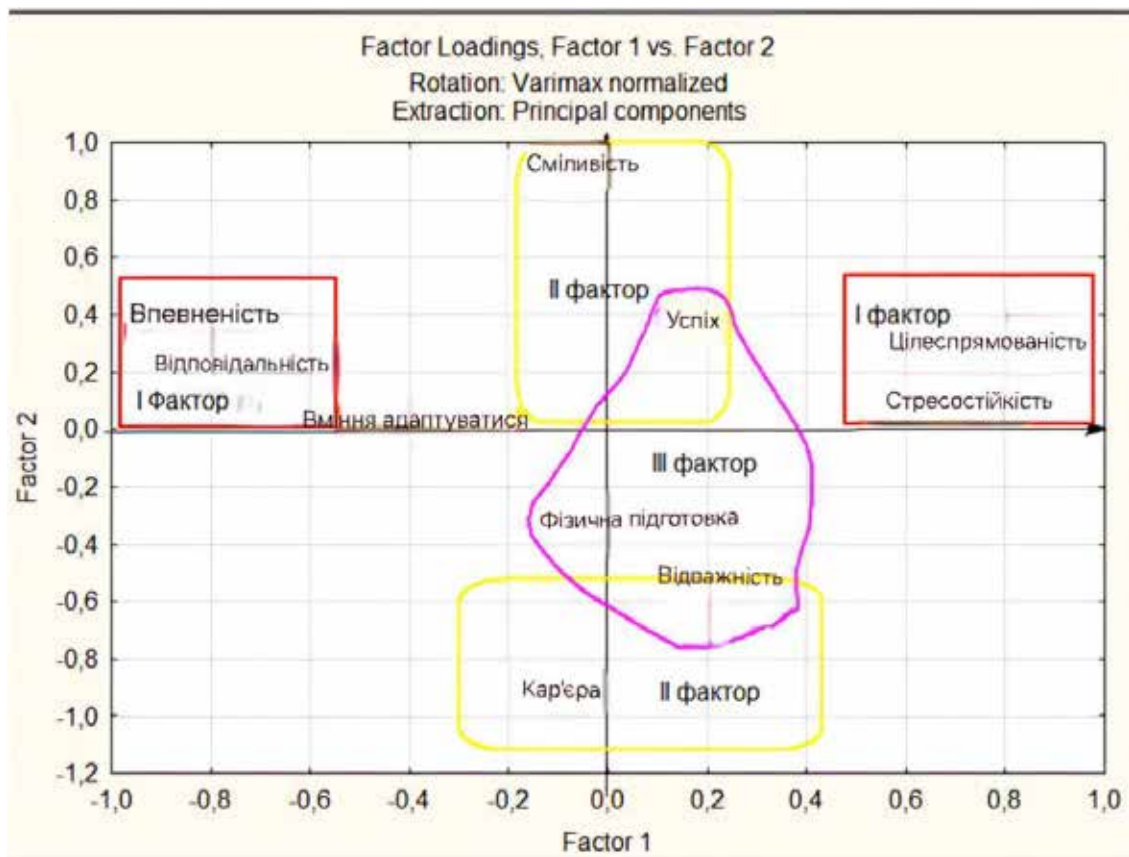

Рис. 1. Факторно-семантичне поле уявлення про військовослужбовця

тичного значення для цієї групи досліджуваних (курсантів).

Наприклад, якість «цілеспрямованість» трактується як «бажання досягти мети», «коли, незважаючи на перешкоди, ти впевнено йдеш до цілі», «те, що допомагає рухатися далі незалежно від обставин»; зміст конструкту-якості «впевненість» включає такі складники: «коли чітко розумієш, що маєш робити, не сумніваєшся у правильності своїх рішень», «якість людини, що допомагає рухатися, чітко уявляти процес та результат роботи», «ти можеш бути впевненим, якщо знаєш, що, незважаючи на перешкоди, ти зробиш максимум, що досягти бажаного»; «відповідальність» окреслюється так: «розуміння, що тільки від тебе залежить результат твоїх дій та діяльності», «відповідальна людина завжди готова понести покарання, якщо припустилася помилки», «ти можеш називати себе відповідальним, коли вчасно виконуєш доручення, а також якісно»; змістове наповнення якості «стресостійкість» тлумачиться так: «коли можеш діяти так само, як і в звичайній ситуації, що не викликала б сумнівів», «це можливість продовжувати свою роботу так само якісно, як зазвичай», «можливість беземоційно переживати критичні стресові ситуації», «холоднокрівно, з холодною головою, не беручи близько до серця діяти в різних ситуаціях».

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між аналізованими конструктами-асоціаціями свід-

чать про їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Зокрема, конструкти позитивного полюсу «цілеспрямованість» та «стресостійкість» корелюють на рівні $r=0,40$, що говорить про наявність помірного прямого зв'язку між даними конструктами та їх взаємозумовленість. Тобто досліджувані вважають, що особистість, яка здатна досягати мети та вміє ставити перед собою цілі, має бути стресостійкою.

Конструкти негативного полюсу «впевненість» та «відповідальність» корелюють на рівні $r=0,57$, що свідчить про наявність середнього оберненого зв'язку між даними конструктами та їх взаємовиключність. Негативна валентність цих конструктів-якостей («впевненість», «відповідальність») може певною мірою нівелювати значимість для досліджуваних цих суб'єктивних ознак військової людини. Або ж окреслені конструкти-якості можуть виділятися як бажані, а не наявні якості військовослужбовця. Позитивна валентність конструктів «цілеспрямованість» та «стресостійкість» вказує на їх потенційну включність до системи цінностей особистості.

Конструкт позитивного полюсу «цілеспрямованість» та конструкт негативного полюсу «відповідальність» корелюють на рівні $r=-0,41$, «цілеспрямованість» та «впевненість» корелюють на рівні $r=-0,75$, що свідчить про наявність середнього та сильного оберненого зв'язку між даними конструктами та їх взаємовиключність. Тож досліджувані вважають, що цілеспрямована людина не завжди

готова нести відповідальність за свої вчинки, а також не завжди може бути впевненою в правильності своїх методів та рішень у досягненні мети.

Конструкт позитивного полюсу «стресостійкість» та конструкти негативного полюсу «впевненість», «відповідальність» корелюють на рівні $r=-0,29$ та рівні $r=-0,36$, що, відповідно, свідчить про наявність слабого оберненого зв'язку між даними конструктами-якостями та їх взаємовиключність. Тобто для респондентів упевнена та відповідальна людина може відмінно справлятися зі своєю роботою в звичайній ситуації, але може припускатися помилок, якщо ситуація критична або виходить з-під контролю.

Розташування на різних полюсах аналізованих конструктив-якостей свідчить про їх певну конфліктну неузгодженість між характеристиками «цілеспрямованість», «стресостійкість», з одного боку, та «впевненість», «відповідальність» – з іншого. Ми припускаємо, що це пов'язано з усвідомленням бажаних характеристик, які хотіли б бачити в образі військовослужбовця представники сучасної молоді, а саме курсанти.

Другий фактор (24,9% дисперсії) сктають конструкти-асоціації позитивного полюсу «сміливість» (0,86), «успіх» (0,29) та негативного полюсу «кар'єра» (-0,95), «відважність» (-0,66). Враховуючи семантику цих слів, можна назвати фактор як «розвиток».

На основі аналізу змістового наповнення виділені конструкти-асоціації можна віднести до *діяль-нісних* («кар'єра», «успіх») та *індивідуальних* («сміливість», «відважність»). Віднесення конструктив відбувалося на основі аналізу їхнього семантичного значення для цієї групи досліджуваних.

До прикладу, «сміливість» трактується курсантами як «прийняття екстрених важливих рішень, виконання завдань, які понад можливостями людини», «зважаєшся на неможливі дії та не боїшся загинути», «готовність ризикнути у важких ситуаціях»; змістове наповнення конструкту-асоціації «успіх» окреслюється так: «краще вирішення ситуації, ніж сподівався», «втілення та розвиток справ», «досягнення цілей з мінімальними втратами»; «кар'єра» розуміється як «підвищення по роботі», «досягнення у роботі», «отримання нового звання»; «відважність» трактується досліджуваними як «прийняття відчайдушних рішень незважаючи на те, що це може зашкодити тобі», «здійснення небезпечних подвигів».

Позитивна валентність конструктив-якостей вказує на їх ймовірне включення до системи цінностей респондентів. Конструкти, що мають негативну валентність, слугують причиною появи кризових моментів та конфліктних утворень у структурі індивідуальної свідомості особистості.

Конструкти позитивного полюсу «сміливість» (0,86) та «успіх» (0,29) корелюють на рівні $r=0,03$, що говорить про слабкий прямий зв'язок між ними. Конструкти негативного полюсу «кар'єра»

(-0,95) та «відважність» (-0,66) корелюють на рівні $r=0,58$, що свідчить про середній зв'язок між ними. Можемо припустити, що для досліджуваних людина, яка здатна на відважні вчинки, швидше просуватиметься по кар'єрних сходинках, ніж інші. Так само смілива людина скоріше стане успішною через відсутність страху перед перешкодами.

Разом із тим показники кореляційних і семантичних зв'язків між деякими аналізованими конструктами свідчать про їх взаємовиключність. Таким чином, конструкти-асоціації «сміливість» (0,86) та «кар'єра» (-0,95), «відважність» (-0,66) корелюють на рівні $r=-0,74$ та $r=-0,46$. Конструкти-асоціації «успіх» (0,29) та «кар'єра» (-0,95), «відважність» (-0,66) корелюють між собою на рівні $r=-0,40$ та $r=-0,56$. Такі показники свідчать про сильний та помірний обернений зв'язок та взаємовиключність показників. Тобто смілива людина не обов'язково може бути успішною в кар'єрі, обіймати високі посади. Респонденти вважають, що не завжди відвага приводить до успіху.

Розташування на різних полюсах проаналізованих конструктив-якостей свідчить про певну деструктивність у розумінні цінності цих якостей та характеристик.

Третій фактор (20,8% дисперсії) становлять конструкт позитивного полюсу «відважність» (0,52) та конструкти негативного полюсу «успіх» (-0,89) та «фізична підготовка» (-0,88). Враховуючи семантику виокремлених конструктив, можна назвати цей фактор як «відважність». На основі аналізу змістового наповнення виокремлених конструктив-якостей їх можна віднести до *індивідуальних* («успіх», «відважність», «фізична підготовка»).

Таким чином, асоціація «відважність» тлумачиться досліджуваними як «прийняття відчайдушних рішень незважаючи на те, що це може зашкодити тобі», «здійснення небезпечних подвигів»; «успіх» розуміється як «краще вирішення ситуації, ніж сподівався», «втілення та розвиток справ», «досягнення цілей з мінімальними втратами»; «фізична підготовка» розуміється як «напрацьована витривалість для виконання завдань», «міцне здоров'я та сила для подолання перешкод», «якщо в тебе погана фізична форма, ти не зможеш захистити себе, для військового це важливо, тому що не відомо, в яких умовах ти опинишся і як потрібно буде боротися за життя».

Показники кореляційних і семантичних зв'язків між аналізованими конструктами-асоціаціями свідчать про їх взаємозв'язок та взаємозумовленість. Зокрема, конструкти негативного полюсу «успіх» (-0,89) та «фізична підготовка» (-0,88) корелюють на рівні $r=0,60$, що свідчить про наявність середнього прямого зв'язку між ними та їх взаємозумовленість. Тобто, на думку досліджуваних, сильна, підготовлена до завдань людина швидше та краще справлятиметься з поставленими завданнями.

Конструкт позитивного полюсу «відважність» (0,52) та конструкти негативного полюсу «успіх» (-0,89), «фізична підготовка» (-0,88) корелюють на

рівні $r=-0,56$ та $r=-0,25$, що говорить про наявність помірного оберненого зв'язку між даними конструктами та їх взаємовиключеність. Іншими словами, досліджувані вважають, що відважна людина не завжди може досягнути успіху, доклавши навіть максимум зусиль. Також людина з гарною фізичною підготовкою може бути неготовою проявити власну відважність у критичній ситуації.

Позитивна валентність конструкта-якості свідчить про його потенційне включення до системи цінностей людини. Конструкти-якості, що мають негативну валентність, можуть стати причиною появи кризових моментів та конфліктних утворень у структурі індивідуальної свідомості особистості.

Висновки. Отже, аналіз уявлень сучасної молоді (курсантів) про образ військовослужбовця свідчить, що провідними для цього образу є індивідуально-особистісні характеристики з діяльним наповненням, зокрема «цілеспрямованість», «сміливість», «стресостійкість», які асоціюються з досягненням «успіху».

Встановлено взаємозумовленість окремих конструктів: так, «цілеспрямованість» тісно пов'язана зі «стресостійкістю», «впевненість» – із «відповідальністю», а «сміливість» – з «успіхом». Поряд із цим простежуються й інші поєднання, наприклад взаємозв'язок між «кар'єрою» та «відважністю», а також між «успіхом» та «фізичною підготовкою».

Разом із тим виявлено низку взаємовиключних конструктів: «цілеспрямованість» не поєднується з «відповідальністю» чи «впевненістю», «стресостійкість» – з «відповідальністю», а «сміливість» – із «кар'єрою» та «відважністю». Конфліктність про-

стежується і між парами «відважність» – «успіх» та «відважність» – «фізична підготовка».

Виявлені суперечності у структурі уявлень курсантів можна інтерпретувати як відображення різниці між реально сприйнятими та ідеально бажаними якостями військовослужбовця. Це свідчить про те, що низка конструктів функціонує у свідомості респондентів передусім як еталонні, ідеалізовані характеристики, які вони прагнуть бачити в образі воїна-захисника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробйова І. В. Імідж військовослужбовця Національної гвардії України: основні елементи та процес формування. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2021. № 4. С. 16–21. URL: <https://chasopys-ppp.dp.ua/index.php/chasopys/article/view/94>
2. Газнюк Л. М. Соматичне буття персонального світу особистості : монографія. Харків : ХНУ, 2003. 356 с.
3. Лозова О. М., Цвілій Г. Образ воїна-захисника у вітчизняній психології: теоретичні підстави дослідження : Monograph. California (USA) : GS Publishing Services, 2024. С. 205–223. URL: <https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/50422>
4. Осьодло В. І. Психологія професійного становлення офіцера : монографія. Київ : ПП «Золоті Ворота», 2012. 463 с.

Стаття надійшла у редакцію: 31.08.2025

Стаття прийнята: 19.09.2025

Опубліковано: 23.10.2025